

Narativ i stvaranje jastva: u čemu je privlačnost narativizma?

Grgić, Ana

Source / Izvornik: **Filozofija i stvaralaštvo, 2021, 229 - 247**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Accepted version / Završna verzija rukopisa prihvaćena za objavljivanje (postprint)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:537080>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Narativ i stvaranje jastva: u čemu je privlačnost narativizma?

Sažetak

Narativisti tvrde da sam ja svoja priča, to jest da je moje *ja* isto što i priča o meni. U ovome radu raspravljam o narativističkome shvaćanju jastva i upućujem na glavne razloge zbog kojih je ono vrlo privlačna filozofska pozicija. Tvrdim da privlačnost narativizma leži, prije svega, u činjenici da narativizam predstavlja dobro objašnjenje dviju važnih značajki jastva – njegove intuitivnosti i njegove korisnosti. Ako je jastvo narativno, onda je jasno zašto je ono korisno – priča je moćan alat koji nas opskrbljuje korisnim znanjem o svijetu. Tvrditi da je pojam jastva intuitivan pojam ne znači ništa drugo nego tvrditi da svatko od nas ima barem nekakav odgovor na pitanje »Što sam ja?«. Povijest filozofije pokazuje nam da je usuglašen i jednoznačan odgovor na to pitanje, koji bi k tome dobro korespondirao sa suvremenom znanošću, iznimno teško dati. Ono što nude narativisti zamjena je jednoga intuitivnog, ali teško precizno odredivog pojma – pojma jastva – drugim, jednako intuitivnim, ali na privlačan način rastezljivim pojmom – pojmom priče.

Ključne riječi

autobiografska memorija, duša, jastvo, memorija, narativ, narativizam

1. Uvod

Postoji čitav niz filozofskih izraza koji imaju svoj zdravorazumski parnjak u svakodnevnom jeziku, u kojemu se, međutim, često ne uspijevaju zahvatiti sva širina i suptilne nijanse njihova značenja. Takvi su, između ostalih, i izrazi »narativ«, »ja« ili »jastvo« i »memorija«.

»Narativ« je izraz koji je u posljednje vrijeme izrazito medijski zastupljen i koji u mnoštvu svojih upotreba zapravo označava ili zamjenjuje izraz »priča«. Uvriježeno je u svakodnevnom jeziku čuti frazu »Da čujem tvoju priču« – samo je pitanje vremena kada će ona doživjeti svoj procvat u »Da čujem tvoj narativ« – a njezino se značenje zapravo može odnositi na bilo što vezano uz osobu kojoj je upućena: ne samo na priču o njezinu životu ili o nečemu što joj se dogodilo nego i na artikulaciju njezinih stavova o bilo čemu ili vrijednosti

ili čak iskustva vlastite bolesti.¹ Ispada kao da je narativ ili priča jedina ili barem glavna valuta pomoću koje se razumijemo i sporazumijevamo i kao da je ona primjenjiva baš na svako područje života.

»Ja« je također zdravorazumski izraz koji rabimo gotovo automatski, bez razmišljanja. Kad bismo morali svakodnevnim jezikom opisati na što mislimo kada kažemo »ja«, vjerojatno bismo se koristili pojmovima duše, duha i tijela. *Ja* bismo možda povezali s vjerovanjem da je ono nešto više od biološkog organizma ili tijela, točnije, da *ja* ima dušu ili da možda jest duša, koja se pritom shvaća kao nositeljica vlastite osobnosti, intelekta i svijesti.

»Memorija« je izraz koji možda ne čujemo tako često u svakodnevnoj jezičnoj uporabi jer postoji uobičajeniji izraz »pamćenje«, koji, međutim, podrazumijeva samo jedan aspekt memorije i valja ga razlikovati od sjećanja. U svakodnevnoj komunikaciji pamćenje nerijetko poistovjećujemo sa sjećanjem, iako su to dva različita mentalna procesa. Pamćenje se događa u jednom vremenu, dok se sjećanje događa u drugom vremenu, a svaki vremenski slijed doživljavanja ili imanja nekog iskustva veže uz sebe različitu vrstu memorije.

Zdravorazumski pojmovi imaju svoju težinu i uporabu koja ocrta društveni kontekst i tradiciju, ali i stav prema običajnoj vrijednosti. Isto tako, ti pojmovi imaju svoje filozofske interpretacije koje prema njima mogu biti blagonaklone i neblagonaklone. Stoga, ako narativ interpretiramo na vrlo strog i neblagonaklon filozofski način, onda bismo ga možda trebali vratiti njegovoj matičnoj disciplini, koja god ona bila (po svemu sudeći, teorija književnosti) i ne koristiti se njime nonšalantno, onda kada nam je to prikladno. A to zapravo vrijedi za sve spomenute pojmove. Pojam jastva i pojam memorije, u filozofski strogom smislu, imaju malo dodirnih točaka s njihovom zdravorazumskom uporabom. Primarna zadaća filozofije jest objasniti okolnosti s kojima se pojedinac susreće i u kojima shvaća što on jest, kao i ono što ga razlikuje od drugih bića i te okolnosti i svijest o sebi objasniti jezikom koji ima svoju običajnu vrijednost, ali i suptilniju filozofsku vrijednost. Neki filozofi i filozofski pravci, poput narativističkog pravca, nastoje blagonaklonim filozofskim interpretacijama oplemeniti zdravorazumske svakodnevne pojmove.

Među pojmove koji imaju blagonaklonu filozofsku interpretaciju spadaju i pojmovi narativa, jastva i memorije. Takvoj su blagonaklonoj interpretaciji skloni filozofi poput Alasdaira MacIntyre, Charlesa Taylora, Paula Ricœura,

¹ Odatle, primjerice, zamisao o tzv. narativnoj medicini; usp. Darija Rupčić, »Narativna medicina: pokušaj rekonstrukcije i zadobivanja identiteta putem osobnog narativa«, *Nova prisutnost* 16 (2018) 3, str. 435–452, doi: <https://doi.org/10.31192/np.16.3.2>.

Marye Schechtman, Valerie Gray Hardcastle itd.,² koje bismo mogli nazvati narativistima, odnosno zagovornicima tvrdnje da je narativnost bitno obilježje osoba. Narativisti nastoje povezati zdravorazumske uporabe pojmova narativa, jastva i memorije s određenim filozofskim opravdanjima koristeći se pritom posebnom vrstom memorije koju su u svojim istraživanjima izdvojili psiholozi, takozvanom autobiografskom memorijom, a koja njihovoj teoriji daje dodatnu plauzibilnost. Prema narativistima, ljudsko jastvo ili *ja* u osnovi je narativno. Drugim riječima, moje *ja* prirodno je disponirano da nauči i rabi jezik te da, kada ovlada tom sposobnošću, stvara narative o sebi i o drugima. Moja narativna disponiranost istovremena je s razvojem (autobiografske) memorije ili memorije o momemu *ja*. Naravno, može se postaviti pitanje »Zašto bih stvarala narative o svojem i tuđem životu?«, a narativistički odgovor uključio bi barem sljedeće razloge za to:

- (a) zato što narativ podrazumijeva davanje *objašnjenja* svakoj važnijoj vlastitoj i tuđoj radnji ili djelovanju, misli, osjećaju, vjerovanju itd.;
- (b) zato što jedino kroz narativ ili priču o sebi koja traje u vremenu razumijemo i razlikujemo sebe od drugih;
- (c) zato što je u ljudskoj prirodi učiti i stvarati narative;
- (d) zato što je metoda pričanja priča jedina metoda koja u potpunosti odgovara ljudskim intuicijama i koja sadržaj dobiven introspekcijom čini smislenim.³

Dakle, ono što narativisti tvrde jest da je u ljudskoj prirodi razmišljati narativno. A ako je u naravi pojedinca da razmišlja narativno, onda se uistinu čini istinitim tvrditi da je narativ valuta naših međuljudskih odnosa.

U svakom slučaju, razlozi što ih narativisti navode u prilog tvrdnji da je narativnost bitno obilježje osoba čine se prilično snažnima. Obuhvatna prosudba narativističkoga stajališta, kao i opravdanosti širenja pojma narativa

² Usp. prije svega Alasdair C. MacIntyre, *Za vrlinom: studija o teoriji morala*, prev. Karmen Bašić, Stribor Kikerec, KruZak, Zagreb 2002.; Charles Taylor, *Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta*, prev. Marina Miladinov, Naklada Breza, Zagreb 2011.; Paul Ricœur, *Oneself as Another*, prev. Kathleen Blamey, University of Chicago Press, Chicago 1990.; Pol Riker [Paul Ricœur], *Vreme i priča*, prev. Slavica Miletić, Ana Moralić, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad 1993.; Marya Schechtman, *The Constitution of Selves*, Cornell University Press, Ithaca 1996.; Marya Schechtman, »The Narrative Self«, u: Shaun Gallagher (ur.), *The Oxford Handbook of the Self*, Oxford University Press, Oxford 2011., str. 394–416, doi: <https://10.1093/oxford-hb/9780199548019.003.0018>; Valerie Gray Hardcastle, *Constructing the Self*, John Benjamins Press, Amsterdam 2008.

³ Usp. M. Schechtman, »The Narrative Self«, str. 395–396 i Katherine Nelson, »Narrative and Self, Myth and Memory: Emergence of the Cultural Self«, u Robyn Fivush, Catherine A. Haden, *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self: Developmental and Cultural Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, London 2003, str. 3–28, str. 4–8.

daleko izvan okvira unutar kojega je izvorno nastao, zahtijevala bi temeljitu analizu svakoga od tih razloga. U ovom ću se radu ograničiti na posljednji navedeni razlog, naime, na tvrdnju da narativizam najbolje zahvaća neke bazične ljudske intuicije, uključujući intuicije o onome što je dano introspekcijom. U tu ću se svrhu osvrnuti na narativističku konstituciju jastva, ne usredotočujući se na neku određenu inačicu narativizma – kojih ima prilično mnogo – nego oslanjajući se na zajedničku jezgru njihovih stajališta. Najjednostavnije govoreći, narativisti tvrde da sam ja svoja priča, to jest da je moje *ja* isto što i priča o meni. Ta je zamisao uistinu u intuitivnom smislu prilično plauzibilna, i pokušat ću pokazati odakle ona crpi tu svoju snagu.

2. Narativ

Pojam narativa možemo shvatiti u užem i širem smislu. U užem smislu, narativ je metodički prikazana priča koja slijedi interna pravila određenog žanra i sukladno tome ima početak, sredinu i završetak. Narativ po prirodi svoje strukture zahtijeva pripovjedača, nekoga tko ima temporalnu perspektivu širu od svih likova i događaja koje opisuje. U širem smislu, narativ je interdisciplinaran, ali i uvriježen kolokvijalni pojam, koji ima raznolike uporabe i jednako toliko različite oznake, no u mnoštvu svojih uporaba zapravo označava ili zamjenjuje izraz »priča«.⁴

Narativ ili priča vrlo je moćan alat, forma ili metoda kojom predstavljamo ili kreiramo sebe. U filozofskom kontekstu narativ se, najopćenitije govoreći, može shvatiti kao način razmišljanja o sebi i kao sadržaj koji nastaje tim načinom razmišljanja o sebi. No što zapravo znači narativno razmišljati o sebi? Narativno razmišljati o sebi znači oblikovati, organizirati i editirati elemente svojega života u jedinstvenu cjelinu tvoreći tako narativ ili priču. Narativ se pritom shvaća kao nešto što je iznad kronike ili pukog poretka događaja, misli i radnji. On, za razliku od kronike, arhiva ili poretka događaja, pruža osjećaj tko je osoba iza činjenica. Narativ o vlastitome *ja* podrazumijeva predočavanje sadržaja misli – želja, namjera, emocija, vjerovanja itd. – kao i događaja i radnji koje činimo u jedno smisljeno objašnjenje. Dakle, narativ kao način mišljenja o sebi jest samorazumljiva organizacija misli o sebi. Prema narativi-

⁴ Za shvaćanje narativa u užem smislu usp. Richard Moran, *The Philosophical Imagination: Selected Essays*, Oxford University Press, Oxford 2017., str. 297–298. Za shvaćanje narativa u širem smislu usp. R. Fivush, C. A. Haden, »Introduction: Autobiographical Memory, Narrative, and Self«, u: *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self*, str. VII–XIII.

stima, jastvo ili *ja* jest ono što nastaje tom organizacijom, to jest narativnom samokonstrukcijom.⁵

Narativisti se koriste pojmom narativa u širem smislu, shvaćajući pod narativom vrlo elementarnu formu zajedničkog razumijevanja i sporazumijevanja. Kako bi pojasnili svoju poziciju, narativisti nas pozivaju da zamislimo ovakav primjer:⁶ zamislimo da se vozimo u autobusu i da osoba pored nas krene pričati o sebi. Činjenica da je osoba s nama počela razgovarati u trenutku kada smo se možda htjeli odmoriti može u nama pobuditi niz različitih stanja, od iznerviranosti do ugone, no kada vožnja završi i kada rekapituliramo svoj cjelokupni dan, ono čega ćemo se sjećati kada se prisjećamo autobusne vožnje jest da nam je neka osoba »ispričala svoju priču«. Kako god reagirali na njezin postupak, »nije vjerojatno da ćemo biti *iznenađeni* zbog toga što nam ima za ispričati neku priču«.⁷ I vrlo je vjerojatno da ćemo na koncu doznati neke osnovne smjernice osobne priče te osobe, kao što je njezino ime, zanimanje, smjer putovanja, razlog putovanja itd., a možda i glavninu njezina života.

Činjenica da razmjenjujemo priče ili da trgujemo pričama i da o drugima mislimo sukladno njihovim pričama govori o intuitivnoj snazi priče ili narativa. Intuitivna snaga priča ili narativa jest u tome što većina ljudi razmišlja o sebi i drugima te svijetu oko sebe na narativan način. Razmišljati o sebi i drugima te svijetu oko sebe na narativan način znači, u prvom redu, stavljati stvari u neki *kontekst*.⁸ Time što neki događaj stavljamo u kontekst mi zapravo interpretiramo njegov sadržaj tako što ga stavljamo u neki poredak koji je nama značajan i jasan. No stavljamo ga, naravno, i u širi društveni i povijesni kontekst. Ono što pričom ili narativom radimo zapravo je upravljanje slijedom prethodno doživljenih događaja i, sukladno vlastitim sposobnostima, uređivanje i uljepšavanje toga slijeda tako što ga ili činimo javnim (naime, upoznajemo druge s našim narativom) ili ostavljamo privatnim (puštamo druge da nagađaju o našem narativu). Razlog ili cilj takve narativne interpretacije jest razumijevanje i objašnjavanje vlastitog i tuđeg djelovanja, misli, želja, vjerovanja, odluka, namjera itd. Prema narativistima, bez narativa ne bismo mogli zamisliti ni društveni ni osobni život. To je intuitivna snaga narativa.⁹

⁵ Usp. Marya Schechtman, »Stories, Lives and Basic Survival: A Refinement and Defense of the Narrative View«, *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 60 (2007), str. 162, doi: <https://doi.org/10.1017/S1358246107000082>. Nadalje, M. Schechtman, *The Constitution of Selves*, str. 96–113.

⁶ Primjer modificiram iz M. Schechtman, »The Narrative Self«, str. 394.

⁷ Ibid.

⁸ M. Schechtman, *The Constitution of Selves*, str. 135.

⁹ Ibid, str. 125.

3. Jastvo

3.1. Što je jastvo?

I pojam jastva ima intuitivnu snagu. Mnogi bi rekli da »imaju svoje ja« i vrlo često se u svakodnevnom jeziku čuje takva fraza, koja ima višestruka značenja. Naime, svakodnevnim jezikom vrlo je teško objasniti što bi to bilo moje ja. No, jednaku teškoću dijeli i znanstveni *milieu* koji je po pitanju jastva, kako problema jastva tako i statusa postojanja nečega takvog kao što je jastvo, nesuglasan. Stoga, najprije valja ukratko prikazati stajališta onih koji nastoje obraniti pojam jastva, a potom onih koji ga niječu.

Izraz »jastvo« (»sebstvo« i li »sopstvo«) označava, kako *Oxfordski rječnik engleskoga jezika* objašnjava odgovarajući engleski izraz »self«, »ono što je u nekoj osobi stvarno i intrinzično ona (u suprotnosti prema onome što je za nju nebitno); ego (često poistovjećen s dušom ili umom u razlici spram tijela); trajni subjekt susljednih i različitih stanja svijesti«. ¹⁰ Nešto općenitiji opis toga intrinzičnog svojstva samoga jastva navodi Therese Scarpelli Cory:

»... čini mi se da imam 'posebno povlašten pristup prostoru iza pozornice' vlastitim mentalnim stanjima, tako što imam njihovo iskustvo iznutra [...]. No kada ih pokušavam pobliže promotriti, moj vlastiti poznati um biva transformiran u nešto promjenjivo, udaljeno i misteriozno. [...] [O]no što bi mi trebalo biti najintimnije poznato – vlastiti motivi, odluke, karakterna obilježja, opravdanja za vjerovanja koja snažno zastupam, a naročito ono što sam um jest – umjesto toga mi je najopskurnije.« ¹¹

Čini se da je jastvo, prema onima koji ga afirmiraju, nešto čime smo standardno opremljeni, poput kompleksne mentalne strukture koja počiva na vlastitoj perspektivi iz koje promatramo sve što nas okružuje. Čini se da je sadržaj ili složenost našega mentalnog inventara koji nastaje iz naše perspektive ono što je jedino nama dostupno i poznato čak i kada ga ovlašno promatramo. Tu bismo intuitivnu intrinzičnost perspektive prvoga lica svakodnevnim jezikom označili kao »moje ja« ili još jednostavnije »ja«. Akademska inačica »ja« ili »self« bila bi »jastvo«. ¹² Kako bih pobliže opisala svakodnevnu upo-

¹⁰ John A. Simpson, *The Oxford English Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1989.; navedeno prema Anthony Kenny, *The Metaphysics of Mind*, Clarendon Press, Oxford 1989., str. 87.

¹¹ Therese Scarpelli Cory, *Aquinas on Human Self-Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge 2015., str. 1.

¹² Može se postaviti pitanje zašto »jastvo«, a ne »sopstvo« ili »sebstvo«. Uzimajući u obzir intuicije ljudi, pretpostavljam da bi mnogi o sebi rekli da imaju »svoje ja« i stoga je ono što me zapravo zanima »ja«, kao i interpretacije toga izraza. »Ja« se bolje čuje u izrazu »jastvo« nego u drugim izrazima. Također, »jastvo« je imenica stvorena od osobne zamjenice »ja«. »Sebstvo« i »sopstvo« dolaze od povratne zamjenice »sebe« – i možda više podsjećaju na englesko »self« – i ne pogađaju striktno značenje onoga čime se bavim.

rabu izraza »moje ja« ili »jastvo«, poslužiti ću se primjerom koji će kasnije u tekstu imati značajniju namjenu: primjerice, ja znam da je jučer padala kiša i isto tako znam da sam zaboravila kišobran te da sam posljedično tome cijela pokisnula. Taj se događaj dogodio meni i ako malo bolje razmislim sjetit ću se još nekoliko situacija u kojima mi se dogodilo nešto slično. Dakle, čini se da su mi vlastita mentalna stanja i događaji na poseban način dostupni i dani jer su se dogodili meni i ja sam njihov nositelj, a njihovo repriziranje omogućuje mi memorija.

No, što znači da su se dogodili *meni* i da sam *ja* njihov nositelj? Što bi bilo to *ja* ili jastvo? Kakva je to stvar, ako je to uopće stvar? Kada se sjećam svoga kišnog događaja, tada se sjećam da sam *ja* pokisnula. Sigurno mi je pokisnulo tijelo. Ali ne bih rekla da mi je pokisnula perspektiva. Pokisnulo mi je i raspoloženje, ali samo trenutno. No, ne bih rekla da sam *ja* trenutno raspoloženje, kao što ne bih rekla ni da sam *ja* samo tijelo. Doista, pokisnuo je samo fizički aspekt mene, ali je on isto tako uzrokovao mnoge psihološke promjene u meni. No, dobro, što sam onda ja?

Prizvuk koji ostavlja to pitanje sugerira dilemu »duša ili tijelo«. Barry Dainton u svojoj knjizi *Self: Philosophy in Transit* navodi podatak da nešto više od sedamdeset posto ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama danas vjeruju da imaju dušu, te da je isto vjerovanje u znatno većem postotku prisutno na području Afrike i Indije, a u samo neznatno manjem postotku u pojedinim dijelovima Europe (Velikoj Britaniji i Njemačkoj).¹³ Vjerovanje da ljudi imaju dušu svodi se na vjerovanje da su ljudi po sebi, esencijalno, duša. Duša se pritom shvaća kao nositeljica vlastite osobnosti, intelekta i svijesti. Ona je zapravo poistovjećena s umom; ona je ono što mi jesmo.¹⁴

No, dualizam duše i tijela u suvremenoj filozofiji ne uživa popularnost koju je nekada imao, iako su problem i fascinacija njime i dalje prisutni. Suvremeni odgovor na pitanje »Što sam ja?« glasio bi da sam *ja* utjelovljeni pojedinac sa svim svojim aspektima, pa tako i privilegiranim aspektom koje nazivamo »jastvo«.¹⁵ Neki nastoje razotkriti metafizičku pozadinu toga jastva, drugi se usredotočuju na fenomenološku ili iskustvenu pozadinu, dok neki u prvi plan stavljaju društvenu pozadinu jastva. Narativno jastvo na kojemu inzistiraju narativisti opravdava svoju važnost i postojanje društvenim kontekstom. No, neovisno o perspektivi promatranja problema jastva, mnogi bi

¹³ Usp. Barry Dainton, *Self: Philosophy in Transit*, Penguin Books, London 2014., str. 12.

¹⁴ O tome da je duša najbolji kandidat za početak govora o jastvu, kao i da se ona shvaća kao nositeljica vlastite osobnosti, intelekta i svijesti usp. Richard Sorabji, *Self: Ancient and Modern Insights about Individuality, Life, and Death*, Oxford University Press, Oxford 2006.

¹⁵ Usp. R. Sorabji, *Self*, str. 32–33.

kao izvor problema jastva prepostavili upravo pojam duše, koji je određenim razvojnim procesom i popratnim znanstvenim i društvenim promjenama zamijenjen pojmom jastva.¹⁶

3.2. Poricatelji jastva

S druge strane, neki tvrde da nešto takvo kao što je problem jastva uopće ne postoji. Ovo su neke od tvrdnja kojima se umanjuje status i sadržaj problema jastva:

- a) Ne postoji paradigmatički problem jastva ili paradigmatički način korištenja izraza »jastvo«. Ne postoji problem jastva, jer svi problemi u kojima se postulira taj izraz zapravo se tiču nečega drugog – osobnog identiteta, semantike, filozofije uma, epistemologije, moralne psihologije itd. Kada se postulira jastvo, čini se da problem postoji, to jest da je jastvo potrebno, no to je zato što smo prisiljeni vjerovati u neki entitet koji inače, bez postuliranja, ne bi postojao;¹⁷
- b) Jastvo koje filozofi i drugi opisuju mitski je entitet – filozofska besmislica koja se sastoji u pogrešnom razumijevanju osobne zamjenice »ja« i povratne zamjenice »sebe«: »... to što se 'my self' razlikuje od 'myself' jest ono što je stvorilo iluziju nekoga tajnovitog metafizičkog identiteta koji je različit od mene, ali nekako opskurno povezan s ljudskim bićem koje vam ovo govori«;¹⁸
- c) Jastvo ne postoji jer za postojanje jastva nema dokaza niti uvjerljivog argumenta. »Ja« je protuintuitivna stvar ili ideja, stvar koju naš mozak može stvoriti, ali ne mora.¹⁹

Sve tri navedene tvrdnje izrazito su snažne i zvuče plauzibilno, no u svakoj se nazire isti polazišni problem, a to je pitanje *izvora* problema jastva. Ako bismo prihvatili historijski pristup problemu jastva, onda bismo mogli prihvatiti da je pojam jastva nastupio kao zamjena za pojam duše, ali i to da ne postoji jedan pojam jastva, već da postoje mnogi pojmovi jastva koji imaju svoju dugu tradiciju unutar koje se isprepleću s mnogim drugim pojmovima

¹⁶ Usp. o tome John Barresi, Raymond Martin, »History as Prologue: Western Theories of the Self«, u: Shaun Gallagher (ur.), *The Oxford Handbook of the Self*, Oxford University Press, Oxford 2011., str. 33–56.

¹⁷ Usp. Eric T. Olson, »There is No Problem of the Self«, u: Shaun Gallagher, Jonathan Shear (ur.), *Models of the Self*, Imprint Academic, Exeter 1999., str. 49–62.

¹⁸ A. Kenny, *The Metaphysics of Mind*, str. 87.

¹⁹ Usp. Shaun Gallagher, »Introduction: A Diversity of Selves«, u: Shaun Gallagher (ur.), *The Oxford Handbook of the Self*, Oxford University Press, Oxford 2011., str. 1–32, doi: <https://10.1093/oxfordhb/9780199548019.003.0001>.

tvoreći tako mnogobrojne pojmove jastva. Točnije, u tom slučaju tvrdnja (a) ima pozitivniji ishod no što joj je namjera. Naime, ne postoji paradigmatički problem jastva, ne zato što ne postoji jastvo, nego zato što nema paradigmatičkog jastva te sukladno tome nema niti paradigmatičkog korištenja izraza »jastvo«, a razlog tomu je činjenica da je pojam jastva dalekosežniji i suptilniji nego što nam se čini. Naime, jastvo je takve naravi da ga ne možemo ukloniti, ali izraz »jastvo« možemo bez poteškoće zamijeniti drugim izrazima, čime se posljedično može činiti da problem jastva ne postoji.²⁰ Ako bismo prihvatili ahistorijski pristup i uvažili tvrdnje (b) i (c), onda bismo mogli prihvatiti tvrdnju da je jastvo ostatak nekakva filozofskog žargona koji implicira postojanje nekoga dodatnog entiteta u nama samima o kojemu nema dokaza. Ali, mogli bismo prihvatiti i to da taj žargon ima svoje porijeklo postanka. Dakle, morali bismo prihvatiti neki trenutak u kojemu je pojam nastao, kao i dinamiku razvoja koju je uzrokovao. Isto tako, tvrdnja (b) prikriveno je historijska tvrdnja jer opravdanje za nepostojanje jastva svodi na tvrdnju da je ono mitski entitet – dakle, nešto što je rezultat priče iz tradicije. Stoga, zapravo, tvrdnja (b) pretpostavlja da jastvo postoji, ali razlog zbog kojeg postoji jest jezična konfuzija, a status koji ima jednak je filozofskoj besmislici. Tvrdnja (c) pretpostavlja da za postojanje jastva mora postojati dokaz ili uvjerljivi argument. Stoga ona ujedno pretpostavlja najmanje dvije stvari: prvo, određenu vrstu jastva ili određeni pojam jastva za koji bi onda bio potreban dokaz ili argument i drugo, mjesto gdje bi jastvo moglo obitavati i gdje bismo ga možda mogli naći kako bismo ga mogli dokazati.

Jastvo je, kako sam spomenula, izrazito složen pojam koji od svojih antičkih začetaka nije bio jednoznačan, tako da je očekivanje da bi on u suvremenom ruhu bio drukčiji krajnje optimistično i poprilično uskogrudno. Da bismo znali o kojemu je jastvu riječ moramo najprije ustvrditi govorimo li o iskustvenom, ontološkom ili društvenom aspektu jastva; dakle, potrebno je ustvrditi polazišni pojam jastva.²¹ Pojam jastva nužno proizlazi iz određene discipline ili perspektive iz koje se promatra. Odgovor na pitanje kako um promatra samog sebe ovisi upravo o polazišnoj perspektivi i upotrijebljenom

²⁰ Ako problem svedemo na način korištenja osobne zamjenice »ja«, o čemu više govori tvrdnja (b), onda možemo prihvatiti i to da kada se osoba koristi osobnom zamjenicom »ja« kako bi referirala na sebe, tada ne može pogriješiti o osobi na koju referira. Primjerice, ako izustim rečenicu »Ja mislim da sam pokisnula«, onda je nelogično da upitam samu sebe jesam li ja ta koja je pokisnula (takozvani imunitet od pogreške). Usp. Shaun Gallagher, »Philosophical Conceptions of the Self: Implications for Cognitive Science«, *Trends in Cognitive Sciences* 4 (2000) 1, str. 14–21, doi: [https://10.1016/s1364-6613\(99\)01417-5](https://10.1016/s1364-6613(99)01417-5).

²¹ Usp. S. Gallagher, »Introduction«, osobito str. 2–28.

pojmu jastva.²² A upravo to potvrđuje tvrdnju (a) koja ističe da ne postoji paradigmatički problem jastva kao što ne postoji niti paradigmatički način korištenja izraza »jastvo«. Jedno od objašnjenja nepostojanja obuhvatnog opisa pojma jastva jest činjenica da se jastvo nikada nije tematiziralo neovisno od nekoga drugog pojma, kao što je pojam duše. Prema tome, kad bismo tvrdili da problem jastva ne postoji, tad bismo morali odriješiti jastvo od njegova povijesnog konteksta. Kad bismo negirali višestoljetnu tradiciju jastva, tad bismo se opet u jednom trenutku morali upitati kako je nastalo narativno jastvo – ono jastvo koje danas zagovara velik broj filozofa. Na pitanje kako je nastalo narativno jastvo mogli bismo ponuditi dva odgovora. Jedan bi referirao na udaljeniji vremenski trenutak, u kojemu bismo došli do Plutarha, koji prvi spominje da je za mirnoću vlastita uma potrebno od vlastitih životnih događaja činiti narative.²³ Drugi bi referirao na bliži vremenski trenutak, naime, sedamnaesto stoljeće kada se jastvo naturaliziralo i odvojilo od duše, čime je naznačen prekid tumačenja jastva kao supstancije. Jastvo se tada počelo tumačiti kao kompleksna osobna mentalna i fizička struktura.²⁴ Sukladno tome, pojam jastva zamijenjen je pojmovima osobe, memorije i osobnog identiteta.

Jastvo nikada nije bio samostalno interpretiran pojam kao što nije niti danas. Danas se problemu jastva pristupa interdisciplinarno, tako da se istraživanja iz jedne discipline ili perspektive nadopunjavaju onom drugom, pa tako imamo neuroznanstveni dokaz o postojanju jastva koji upućuje na to da je jastvo istovremeno i svugdje i nigdje u mozgu, odnosno da je cijeli moždani korteks uključen u samopredodžbe ili predodžbe moga *ja*.²⁵ Očito se tvrdnja (c) služi tim dokazom kada nastoji umanjiti status jastva. Prema tvrdnji (c) jastvo je protuintuitivna stvar, *ja* bi moglo postojati ali jednako tako i ne mora, ako ga naš um ne uspijeva proizvesti (primjerice, u slučaju nekih oboljenja). Ako mu to polazi za rukom, onda bismo *ja* možda mogli pronaći introspekcijom kada nam zatreba. Vrlo često su afirmativni opisi jastva takvi da referiraju

²² U psihologiji je William James uveo razlikovanje između fizičkog, mentalnog i spiritualnog jastva, dok je nakon njega Ulrich Neisser proširio jastveni inventar na ekološko, interpersonalno, prošireno, privatno i konceptualno jastvo. Galen Strawson je u suvremenoj literaturi iz područja filozofije i psihologije pronašao više od dvadeset različitih vrsta jastava (kognitivno, konceptualno, kontekstualizirano, dijaloško, ekološko, utjelovljeno, emergentno, egzistencijalno, narativno itd.). Usp. S. Gallagher, »Philosophical Conceptions of the Self«, str. 14; Galen Strawson, »The Self and the SESMET«, *Journal of Consciousness Studies* 6 (1999) 4, str. 99–135, str. 100.

²³ Usp. R. Sorabji, *Self*, str. 172–177. Plutarh je tu zamisao razvio u svome spisu *O neuznemirenosti*.

²⁴ Usp. o tome u J. Barresi, R. Martin, »History as Prologue«.

²⁵ Usp. Kai Vogeley, Shaun Gallagher, »Self in the Brain«, u: Shaun Gallagher (ur.), *The Oxford Handbook of the Self*, Oxford University Press, Oxford 2011., str. 113–118, doi: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548019.001.0001>.

na intrinzično, unutarnje dostupno i jednako tako misteriozno svojstvo koje, ako ga pobliže promotrimo, može i ne mora postojati.

3.3. Internalizam, eksternalizam i narativno jastvo

Dakle, unutar mnogostrukih pristupa jastvu možemo razlikovati one koje potvrđuju postojanje jastva i one koji ga niječu, a kao što smo vidjeli to možemo dovesti u svezu s historijskim i ahistorijskim pristupom samom problemu. Kada je riječ o afirmativnom pristupu jastvu, tada možemo razlikovati *internalistički* i *eksternalistički* pristup jastvu.

Prema internalističkom pristupu, jastvo je »u glavi« – ono je mentalna, individualna stvar. Jastvo shvaćeno kao mentalna, individualna stvar može se tumačiti kao *ja* kojim smo opskrbljeni po samom rođenju; bez njega ne bismo mogli opstati na životu. Tako shvaćeno jastvo jest nešto što mozak generira i čega mi kao djelatnici ne moramo biti svjesni. Imanje tog jastva pomaže nam u ophođenju s vlastitim životom i svijetom koji nas okružuje. Internalistički pristup jastvu pritom može podrazumijevati minimalno samorefleksivno jastvo koje se može svesti na »golu« perspektivu prvoga lica²⁶ (npr. novorođenče se može koristiti dijelovima svoga tijela bez da ih gleda a da »zna« da su to dijelovi njegova tijela – to je proprioceptivno shvaćanje jastva), ali i minimalno jastvo koje je sposobno za jezičnu komunikaciju. Minimalno jastvo shvaćeno kao jastvo sposobno za komunikaciju jest jastvo koje se koristi vlastitom perspektivom prvoga lica. Korištenje perspektivom prvoga lica pritom podrazumijeva dvije stvari. Prvo, podrazumijeva da mi moja perspektiva omogućuje osjećaj da sam ja djelatnik odnosno da sam ja ta koja uzrokuje radnje. Drugo, podrazumijeva da sam ja ta koja prolazi kroz to neko iskustvo, odnosno da sam vlasnica toga iskustva²⁷ (primjerice, ja sam ta kojoj je pokisnulo tijelo i koja je kraće vrijeme zbog toga bila neraspoložena). Pojam minimalnog jastva zapravo, možda čak na intuitivniji način od narativnog jastva, sadrži objašnjenje zašto je jastvo potrebno i korisno postulirati – naime, bez *ja* kojim smo opskrbljeni po rođenju ne bismo preživjeli. No, isto tako, može se činiti da se internalistička interpretacija minimalnog jastva ipak koristi eksternalističkim elementima kako bi objasnila korištenje vlastite perspektive, jer sposobnost za komunikaciju pretpostavlja učenje i korištenje jezika, koje se ostvaruje u društvu i putem društvene interakcije. Može se činiti da takvo poimanje jastva (internalističko s eksternalističkim elementima)

²⁶ Usp. S. Gallagher, »Introduction«, osobito str. 8–9.

²⁷ Ibid., osobito str. 12–15.

jest ono što osuvremenjeni dualizam razumije pod utjelovljenim pojedincem sa svim njegovim aspektima.

Prema eksternalističkom pristupu, koji preferiraju narativisti, jastvo je društveno konstruiran pojam – ne može nastati, a da se ne stvara u određenom društvu, kao rezultat društvene interakcije.²⁸ No, čini se da ipak ne možemo izostaviti minimalno jastvo koje imamo od rođenja i započeti priču o jastvu koje se ostvaruje u društvu u neko nedefinirano vrijeme. Čini se da to narativistima predstavlja problem. Ipak, oni nisu obvezani na tvrdnju da jastvo nastaje u nekome određenom trenutku, kao ni na njegovu ontološku interpretaciju, naime, na tvrdnju da je ono neka stvar s određenim nužnim i nenužnim svojstvima.

Osuvremenjeni dualizam može se, stoga, javiti i u sasvim drukčijem, ontološki neobvezujućem obliku. Ontološki neobvezujući oblik jastva želi obuhvatiti intuiciju mnogih ljudi (recimo onih sedamdeset posto Amerikanaca koji vjeruju da imaju dušu) da su nešto više od vlastite perspektive ili skupa bioloških značajki s čime ionako dolaze u ovaj svijet unaprijed opremljeni.²⁹ Zagovornici takva eksternalističkog opisa jastva preferiraju narativistički pojam jastva i u skladu sa svojim načelima opravdanja nude ljudima takvih intuicija jedan vrlo plauzibilan odgovor: vi ste ono što ste sposobni ispričati o sebi. Vi ste narator, ali i narativ o svome jastvu, jedan stvarni entitet sa stvarnom sposobnošću i razumljivim objašnjenjima vlastitih radnji.

4. Memorija

Ako postoji nešto takvo kao što je narativističko jastvo, onda ono mora biti protegnuto u vremenu ili dijakronijsko.³⁰ Ono prema narativistima sigurno nije urođeno – nije tako da ga imamo od prvog dana svog rođenja. Djeca postupno usvajaju narativnu formu, to jest stječu sposobnost naracije. Donekle je razumiju do predškolske dobi, a usavršavaju je u adolescentskoj dobi. Ispada,

²⁸ Usp. M. Schechtman, »The Narrative Self«, str. 396–397.

²⁹ Osuvremenjeni dualizam valja shvatiti nedescartesovski, to jest bez tradicijske konotacije. Drugim riječima, kao što spominje i B. Dainton, u *Self*, str. 12, intuicija mnogih ljudi glasi da je naš pojam osobe, u naravi, dualistički. Osoba je, s jedne strane, predmet u svijetu, dok je, s druge strane, subjekt. Kada osobu promatramo kao subjekt, tada nas zanima nešto povrh tjelesnog ili biološkog kriterija. Naime, zanima nas moralna odgovornost ili prava i obveze koje ona ima spram sebe i drugih. Zanima nas osobni interes, a jednako tako mogu nas zanimati i karakterna svojstva koje ona ima, ne isključujući biološke značajke. Više o tome usp. M. Schechtman, *The Constitution of Selves*.

³⁰ Minimalan uvjet koji moraju ispuniti sve narativističke teorije jest dijakronijsko shvaćanje sebe ili osobe; više o tome u M. Schechtman, »Stories, Lives and Basic Survival«, str. 158–162.

na neki način, da ako je jastvo posljedica narativnosti, onda ono nastaje otprilike tada. Djeca nemaju jastvo sve dok nemaju usavršenu sposobnost naracije.

I za tu se tvrdnju može kazati da je u skladu s uobičajenim intuicijama ljudi. No čini se da u tome leži jedan problem za narativiste. Naime, pretpostavka sposobnosti naracije jest memorija³¹ – da bih mogla pričati priču o sebi, moram imati sposobnost memorije. U fokusu filozofskih istraživanja memorije je takozvana epizodička memorija, koja se smatra vrstom memorije koja specificira osobu i osobi vlastito jastvo. Ona se može pojmiti kao memorija neke epizode ili događaja i kao memorija sadržaja.³² Memorija epizode ili događaja jest sjećanje na događaj koji je uzrokovao tu memoriju, dok memorija sadržaja jest sjećanje toga događaja na određen način. Sadržaj je pritom individuuirana epizoda i kao takva nam otkriva ono čega se sjećamo. Sadržaj i epizoda uvjeti su epizodičke memorije koji me opskrbljuju znanjem da se nešto dogodilo *meni*, i taj događaj mogu bilo kada oživjeti u svome umu. Autobiografska je memorija, uvjetno gledano, podvrsta memorije koja nastaje od epizodičkog sadržaja i određenog psihološkog stanja prema tom sadržaju. Ona stvara određenu samopredodžbu ili prikazuje odnos *ja* prema sadržaju. Neki autori tvrde da su epizodička i autobiografska memorija identične vrste memorije, dok ih neki razlikuju.³³ No, iako joj status nije jednoglasno usuglašen, može se reći da je autobiografska memorija u središtu novijeg znanstvenog interesa te se sukladno tome smatra najmanje razvijenim područjem proučavanja ljudske memorije.

Pretpostavka sposobnosti naracije jest posjedovanje autobiografske memorije. To znači da su narativisti prisiljeni razdvojiti posjedovanje jastva od posjedovanja autobiografske memorije: najprije se mora posjedovati neka vrsta sposobnosti za autobiografsku memoriju, očito sposobnost za epizodičku memoriju koja se razvija istovremeno s naracijom, kako bi se iz nje razvila dovršena sposobnost za naraciju, iz koje nastaje ljudsko jastvo.³⁴ Problem je u tome što se čini da svaki oblik autobiografske memorije, pa i onaj koji nije u potpunosti razvijen, to jest onaj koji ne reprezentira dovoljno snažno *ja*, ipak pretpostavlja da ono postoji, što bi značilo da je jastvo ili *ja*, suprotno onome što tvrde narativisti, konceptualno odvojivo od narativnosti. Ako je tako, onda bi se narativisti uz naglašavanje društvenog aspekta jastva trebali pozabaviti i

³¹ Usp. K. Nelson, »Narrative and Self, Myth and Memory«, str. 3–4.

³² Ibid., osobito str. 4–19.

³³ O različitim shvaćanjima odnosa između tih dviju vrsta memorije usp. prije svega Christoph Hoerl, »Episodic Memory, Autobiographical Memory, Narrative: On Three Key Notions in Current Approaches to Memory Development«, *Philosophical Psychology* 20 (2007) 5, str. 621–640, doi: <https://doi.org/10.1080/09515080701537988>. Usp. osobito b. 4.

³⁴ Usp. K. Nelson, »Narrative and Self, Myth and Memory«.

njegovim ontološkim statusom. U svakom slučaju, već i epizodička memorija, a pogotovo autobiografska memorija, kako se čini, pretpostavlja postojanje jastva. No sigurno je da ne možemo zanijekati da djeca prije nego što razviju sposobnost naracije posjeduju barem epizodičku memoriju, koju autobiografska i pretpostavlja. Dakle, čini se da postojanje jastva ipak možemo razdvojiti od postojanja sposobnosti naracije.

Narativisti imaju odgovor na to. Odgovor doduše ne zadire u ontologiju niti internalističko-eksternalističku svezu različitih jastava. On glasi da djeca prije razvijene sposobnosti naracije imaju neku rudimentarnu sposobnost za autobiografsku memoriju.³⁵ To bi značilo da imaju i nekakvo rudimentarno jastvo. Taj se odgovor, s jedne strane, može činiti prijepornim. Naime, nije jasno što bi uopće bilo nešto takvo kao što je rudimentarno jastvo, jer čini se da jastvo, ako nešto takvo postoji, jest nešto što imaš ili nemaš. Drugim riječima, nije jasno što bi značilo stupnjevati jastvo ako se jastvo shvati kao ono što mora postojati da bi uopće postojala sposobnost za epizodičku i autobiografsku memoriju. Znači li to da su narativisti ipak prisiljeni pretpostaviti postojanje minimalnog jastva, dakle internalistički shvaćeno jastvo s eksternalističkim elementima, te time paradoksalno oslabiti svoju teoriju? Ne, to ne znači to. Narativisti mogu svoj odgovor samo dodatno specificirati kako bi bio sasvim prihvatljiv. Mogu se, primjerice, pozvati na neke uvide razvojne psihologije, a osobito na rad Katherine Nelson. Ona postavlja hipotezu o »novoj razini svijesti koja se javlja u ranom djetinjstvu zajedno s novim osjećajem jastva koje je situirano u vremenu i u višestrukim društvenim realnostima«. ³⁶ Naime, predškolska djeca, postupno stječući sposobnost pripovijedanja jednostavnih narativa o svome životu, ne stječu samo specifičnu komunikacijsku vještinu nego i sposobnost za sve složenije oblike memorije, a kontrastirajući svoje narative i svoje memorije s narativima i memorijama drugih ujedno stvaraju vlastito jastvo. Dakle, prema narativistima, pogrešno je na jastvo gledati kao na nešto što ili imaš ili nemaš.

5. Stvaranje jastva

Narativisti ne vole prikazivati svoju poziciju u kategoričkom smislu, kao da je jastvo nešto što ili imaš ili nemaš. Zapravo velik dio obrane svoje po-

³⁵ Usp. *ibid.*, str. 4–11.

³⁶ Katherine Nelson, »Narrative and the Emergence of a Consciousness of Self«, u: Gary D. Fireman, Ted E. McVay, Owen J. Flanagan (ur.), *Narrative and Consciousness: Literature, Psychology and the Brain*, Oxford University Press, Oxford 2003., str. 17–36, str. 17, doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195140057.003.0002>. Usp. i M. Schechtman, »The Narrative Self«, str. 405–406.

zicije stavljaju na privlačnost narativa *per se*, kao i filozofije *per se*. Zadaća filozofije jest objasniti čovjekov odnos prema svijetu i prema samome sebi. Jezik se pokazao kao izvanredan alat kojim se to čini, dok je priča ili narativ jedna od metoda u kojoj jezik ispunjava svoju funkciju. No, kada govorimo o narativu iz eksternalističke narativističke perspektive, tada govorimo i o metodi organiziranja vlastitih misli, ali i načinu življenja vlastita života kao priče. Taj psihološki element življenja vlastitog narativa podrazumijeva ljudsku narativnu sposobnost, naime, činjenicu da je u ljudskoj prirodi razmišljati narativno. Narativno razmišljati o sebi, drugima i svijetu oko sebe znači promatrati događaje koji nam se događaju i koji su se dogodili kao dio šireg konteksta – konteksta koji traje – suprotnost čega je promatranje nekog događaja kao izoliranog od svih ostalih. Taj kontekst može biti i od osobne, društvene, ali i povijesne važnosti.³⁷

Živjeti život kao priču ili narativ znači živjeti tako da je svaka naša radnja u biti povijesnog karaktera.³⁸ Sve što činimo dio je vlastite povezane mentalne strukture, one strukture koja traje kroz vrijeme i koja traje unutar jedne šire strukture. Narativističko jastvo nije ništa drugo nego ta struktura koja je protegnuta u vremenu i koja uključuje svijest o prošlosti i anticipaciju budućnosti. Narativističko jastvo je protegnut entitet koji omogućuje ispunjenje onoga što je, prema narativistima, najvažniji uvjet koji mora biti ispunjen da bi se nečiji život mogao karakterizirati kao smislen – koherentnost događaja.³⁹ Forma koja omogućuje prezentaciju te koherentnosti je narativ ili priča. Metodički element narativnosti podrazumijeva konvencionalni, linearni narativ. Jedino linearnost, uz određena konvencionalna ograničenja, pruža razumljivost, to jest mogućnost da razumijemo sami sebe i svijet oko nas. Taj proces, prije svega, proces društvene interakcije i njezine interpretacije, u osnovi je stvaralački – to je proces stvaranja narativa o jastvu i samog jastva. Narativ o vlastitome *ja* podrazumijeva predočavanje sadržaja misli u jedno smisljeno objašnjenje.⁴⁰ On pruža osjećaj tko je osoba iza činjenica. Ono što pričom ili narativom radimo zapravo je upravljanje i prepravljavanje slijeda prethodno doživljenih događaja prema vlastitom nahođenju. To je intuitivna snaga narativa.

Narativisti, dakle, naglasak stavljaju na *činjenje*, to jest stvaranje narativa o sebi i, u krajnjoj liniji, vlastitoga jastva: ni u kojemu trenutku mojega života moje *ja* nije nešto što mi je dano, nego je nešto što neprestano stvaram. Naglasak je na aktivnom procesu korištenja vlastite sposobnosti, za razliku

³⁷ Usp. M. Schechtman, »Stories, Lives and Basic Survival«, str. 162.

³⁸ Usp. M. Schechtman, *The Constitution of Self*, str. 96.

³⁹ Usp. M. Schechtman, »Stories, Lives and Basic Survival«, str. 162–163.

⁴⁰ Usp. *ibid.*, str. 160.

od pukog imanja te sposobnosti. No gdje je granica? Drugim riječima, koliko daleko možemo ići u tom manevriranju vlastitom sposobnosti, to jest modifikiranju sjećanja na prijašnja iskustva? Možemo ići implicitno blizu i eksplicitno onoliko daleko koliko to dopušta narativistički pojam jastva. »Implicitno blizu« znači da možemo narativno razmišljati o sebi, točnije organizirati svoja iskustva na narativan način, a da toga nismo eksplicitno svjesni.⁴¹ To bi značilo da možemo učiniti nešto i imati motiv za neku radnju, a da ga pritom nismo posebno osvijestili, no kad bismo bili upitani za taj motiv, mogli bismo ga bez problema artikulirati (primjerice, mogli bismo razmisliti o početku ili uzroku naše radnje, onomu što je radnja prouzročila i njezinu završetku, točnije vremenskom odmaku od nje). Eksplicitan narativ upravo je takav – jasno iskazan narativ koji ne mora nužno biti izgovoren ili napisan, naime, može ostati privatn i internaliziran, iako u jednom trenutku, trenutku društvene interakcije, on postaje vidljiv. Pitanje je stoga: koliko različit on može biti od standardnog društvenog narativa, točnije onog narativa koji svi dijelimo? Narativisti dopuštaju takozvane različite narativne stilove koji su vrste standardnog narativa.⁴² Standardan narativ podrazumijeva da živimo živote koji ne odudaraju od jasnih i lako provjerljivih činjenica o svijetu. Drugim riječima, standardan ili konvencionalan narativ je stvarnost kojoj pripadamo. U njoj nije moguće zamisliti da je npr. Ana Grgić Ivana Orleanska. Iako A. G može mahati mačem kao I. O. i može imati sve motive i dokaznu građu koju je ona imala za pozivanje stotinjak Francuza na pobunu, govoriti francuski i svakodnevno se ispovijedati, jasno je da ne postoji engleski neprijatelj i lomača koja to mora suzbiti. Dovoljno je imati društvo oko sebe koje će ugušiti takvo psihotično ponašanje i okarakterizirati ga takvim. Granice narativa formirane su realnošću. Primjer izjednačavanja vlastitog identiteta s Ivanom Orleanskom jedan je dramatičan primjer. Svakodnevniji primjer jest krivo zapamćivanje nekog prijašnjeg događaja ili editiranje prošlog iskustva da ono u velikoj mjeri odstupa od stvarnosti. Činjenica je da, kada bismo bili suočeni s video snimkom nekog prošlog iskustva, promijenili bismo način gledanja na njega (ako smo ga prethodno izrazito izobličili). No, memorijske anomalije prilikom stvaralaštva i stvaranje narativa o svome jastvu mogu upućivati na jedinstven narativan stil i to je dopustivo dokle god narativ ne zastranjuje od realnosti. Prema narativistima, svi smo stvaratelji vlastitoga jastva i sustvaratelji tuđih jastava i njihovih narativa.

⁴¹ Usp. M. Schechtman, *The Constitution of Self*, str. 139.

⁴² Usp. *ibid.*, str. 104–116.

5. Zaključak

Neki narativisti smatraju da jastvo ima obilježja fiktivnog entiteta. Stajalište da je jastvo fiktivni proizvod našega mozga, pri čemu je mozak narator, a jastvo glavni lik u priči koju mozak pripovijeda, brani Daniel Dennett, zagovornik internalističkoga narativnog pristupa jastvu.⁴³ Dennett smatra da je jastvo apstrakcija koja se ne može prostorno locirati (kao što i neuroznanost pokazuje da je jastvo istovremeno i svugdje i nigdje u mozgu, to jest da je cijeli moždani korteks uključen u samopredodžbe), no unatoč tome korisno ju je postulirati. Postuliranje jastva jednako je korisno i apstraktno kao i postuliranje centra gravitacije. Naime, za centar gravitacije ne možemo reći da se nalazi na nekom određenom mjestu, no zbog njegova postojanja možemo objasniti gibanja planeta ili kretanje vlastitog tijela. Slično vrijedi i za jastvo – ne znamo gdje se nalazi, ali ono što znamo jest da ne možemo, a da se ne koristimo pričama; mi smo jednostavno disponirani tako da se koristimo jezikom za pletenje vlastite priče i davanje objašnjenja o tome tko je *moje ja*.

Jastvo je, dakle, prema Dennettu, korisna fikcija. Stroži narativisti ne bi se složili s tvrdnjom da je jastvo fiktivni entitet, ali itekako inzistiraju na njegovoj korisnosti. Jastvo ne samo da postoji; ono je, prema njima, korisno i neizostavno obilježje u razumijevanju osobe.⁴⁴ No, zašto je tome tako? Ili ovako rečeno: zašto bi ono što sam ja, u esencijalnom smislu riječi, moglo biti objašnjeno narativom? Prvi razlog za plauzibilnost postuliranja narativnog jastva jest intuicija – ideja da su naši životi poput priča jest nešto što je prisutno u svakodnevnoj misli i to uvriježeno mišljenje valja znanstveno istražiti, unatoč tome što ne postoji konsenzus o tome što je jastvo i što sve jastvo implicira.⁴⁵ Tomu je služio primjer koji sam navela na početku, s dugom vožnjom autobusom i dosadnim suputnikom, kojim nas narativisti podsjećaju na činjenicu da je sasvim prirodno očekivati da primarni oblik manifestiranja sebe drugome jest pomoću priče. Drugi razlog je introspekcija, za koju se pretpostavlja da je metoda kojom se služe svi ljudi kako bi sami sebi objasnili vlastite radnje i događaje, odnosno kako bi događaje povezali kroz neki vremenski tijek i dali im značenje – a to, prema narativistima, nije moguće drukčije nego u obliku pri-

⁴³ Usp. Daniel C. Dennett, »Why Everyone is a Novelist«, *The Times Literary Supplement* (1988) 4; Daniel C. Dennett, *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*, W. W. Norton & Company, London 2013., posebno poglavlje 62.

⁴⁴ Usp. M. Schechtman, »The Narrative Self«.

⁴⁵ Usp. *ibid.*

če.⁴⁶ Čini se da su se narativisti, i to oni eksternalistički orijentirani, poslužili jakim sredstvima da potvrde privilegiranost jastva, jer su intuicija i introspekcija sigurno prilično jaka sredstva objašnjenja. Introspekcija je pritom dodatno osnažena elementom stvaralaštva, implicitnog i eksplicitnog. Dok implicitno stvaralaštvo podrazumijeva korištenje narativa kao tihog organizacijskog načela vlastitih misli, eksplicitno uključuje i samu metodu, ali i svjesniju životnu predanost narativu kroz standardnu ljudsku interakciju.⁴⁷ Standardnom se ljudskom interakcijom dolazi do stvaranja povezanosti objašnjenja vlastitih, ali i tuđih radnji, motiva, želja, vjerovanja, emocija itd. Time su zapravo eksternalistički narativisti dali zdravorazumski argument za postojanje jastva, bez obvezivanja na davanje ontološkog opravdanja koje u krajnjoj liniji nije niti potrebno jer ako je nešto stvoreno u interakciji i posredstvom jezika, onda postoji. Postoji barem kao narativ ili priča – privatna ili javna.

Bez obzira na to hoćemo li jastvu pristupiti kao fikciji ili ne, jasne su dvije stvari: jastvo je intuitivan i koristan pojam. Privlačnost je narativizma u tome što dobro zahvaća obje te značajke. Ako je jastvo narativno, onda je jasno zašto je ono korisno – priča je moćan alat koji nas opskrbljuje korisnim znanjem o svijetu. Tvrditi da je pojam jastva intuitivan pojam ne znači ništa drugo nego jednostavno tvrditi da svatko od nas ima barem nekakav odgovor na pitanje »Što sam ja?«. Povijest filozofije pokazuje nam da je usuglašen i jednoznačan odgovor na to pitanje, koji bi k tome dobro korespondirao sa suvremenom znanosti, iznimno teško dati. Ono što nude narativisti zamjena je jednoga intuitivnog, ali teško strogo odredivog pojma – pojma jastva – drugim, jednako intuitivnim, ali na privlačan način rastezljivim pojmom – pojmom priče.

⁴⁶ Riječ je o samorazumijevanju koje je svakom ponaosob dostupno putem vlastite svijesti. Do razumijevanja koje svatko može dobiti putem vlastite svijesti dolazi se putem introspekcije. Introspekciju možemo shvatiti kao identificiranje s vlastitom svijesti. Kada se upuštamo u introspekciju, prema narativistima, sebe poimamo kao bića koja traju, s time da to trajanje najbolje opisuje priča. Više o tome usp. Marya Schechtman, »Community, Consciousness, and Dynamic Self-Understanding«, *Philosophy, Psychiatry, & Psychology* 12 (2005) 1, str. 27–29, doi: <http://doi.org/10.1353/ppp.2005.0033>.

⁴⁷ Usp. M. Schechtman, *The Constitution of Self*, str. 143–148.

ANA GRGIĆ

Narrative and Creation of the Self: What is the Appeal of Narativism?

Abstract

The narrativists claim that I am my story, i.e., my self is a story about me. This paper discusses the narrativist understanding of the self and points to the main reasons why narrativism is a very appealing philosophical position. It argues that the appeal of narrativism lies, above all, in its being the satisfactory explanation of two important features of the self: its intuitive character and its usefulness. If the self is narrative in character, then it is obvious why it is useful: stories are powerful tools that provide us with a useful knowledge about the world. To say that the notion of the self is intuitive is to say that each of us has some answer to the question “What am I?” The history of philosophy shows that an indisputable answer to this question, which would correspond well with the current science, is very difficult to give. The narrativists propose to replace the notion of the self, which is intuitive yet difficult to define precisely, with another equally intuitive yet appealingly loose notion, the notion of story.

Keywords

autobiographical memory, memory, narrative, narrativism, the self, soul